

**Branko Petranović, SRBIJA U DRUGOM SVETSKOM RATU
(1939-1941)**

Beograd, 1992, str. 789

Petranovićev doprinos naučnom tumačenju naše bliže i dalje prošlosti sadržan je u nizu pojedinačnih i zajedničkih studija koje se odnose na brojna i raznovrsna pitanja istoriografije i istorijske metodologije. Među njima su: Istorija Jugoslavije 1918-1945; Revolucija i kontrarevolucija; AVNOJ i revolucija; Istoriografija i revolucija; Jugoslavija 1918-1984; Jugoslovenski federalizam - ideje i stvarnost; Istorija Jugoslavije 1918-1988 (u tri knjige); Balkanska federacija 1943-1948; Agonija dve Jugoslavije, i na kraju Srbija u drugom svetskom ratu 1939-1945.

Navedena studija (ili kako je autor u predgovoru naziva - monografija) obuhvata 789 strana, od čega se 757 strana odnosi na osnovni tekst, a ostalo na imenični i geografski registar.

Studija je projektovana i urađena tako da ima predgovor (str. 5-17), 9 poglavlja (str. 18-735) i opšti zaključak (str. 736-757).

Poglavlja su:

I - Srpski narod u prvoj fazi drugog svetskog rata 1939-1941. (str. 19-96);

II - Vojni poraz Kraljevine i sudbina srpskog naroda (str. 97-196);

III - Srpski narod u ustanku (str. 177-309);

IV - NOP u uslovima krize i oživljavanja. Uspon ustanka u Sremu (str. 310-362);

V - Vojno-politička organizacija četnika i kvislinga - Antikomunistička suština kolaboracija (str. 363-431);

VI - Ideološke osnove vlasti i društveni život (str. 432-505);

VII - Srbi i federalizacija Jugoslavije (str. 506-568);

VIII - Srbija u politici kompromisa (str. 569-641) i

X - Srbija u periodu privremenog ustanog uređenja (str. 642-636)

Navedena poglavlja dalje se razgranjavaju na 60 podpoglavlja u kojima se materija podrobnije razrađuje.

Osnova na kojoj je zasnovan i razrađen tematski koncept ove knjige jako je široka. Počiva na građi Arhiva Jugoslavije, Arhiva SOP-a, Arhiva VJJ, Arhiva Josipa Broza, Arhiva Srbije i niza dokumenata iz raznih svetskih arhiva. Uz to, kritički je konsultovana i obimna objavljena građa, raznovrsna štampa i vrlo širok fond posleratne istoriografske literature. U pretrahu izvora i literature autor je

našao na poplavu publističke istoriografije (kao prethodnicu prave istoriografije), nekoliko sintetičkih pregleda o Srbiji, nešto širi krug tematizirane vojne literature, ali nije imao kao bilo kakav uzor neko prethodno delo o Srbiji u drugom svetskom ratu. S te tačke gledišta - Petranovićeva najnovija knjiga javlja se kao novitet, odnosno kao negacija koncepta parcijalne obrade istorije Srbije i pokrajina.

U svojoj knjizi autor je nastojao da selektivnim kritičkim pristupom činjenicama uobliči osnovnu koncepciju knjige - Srbija u drugom svetskom ratu - imajući u vidu najvažnije istorijske tokove, pre svega društveno-političkog i državno-pravnog smera.

Vršeći prethodno analizu najvažnijih istorijskih komponenti koje su obeležile tok istorije Srbije 1939-1945, a koje su naznačene u pojedinim poglavljima i podpoglavljima, a zatim povezujući sve to u skladnu celinu, autor je došao do zaključka da je istorija Srbije u II svetskom ratu, zapravo, istorija Jugoslavije ali u kojoj je srpski narod platio glavni ceh.

Autor se, zapravo, i pita - da li se uopšte Srbija može identifikovati i individualno odrediti u Kraljevini Jugoslaviji. Ali, s druge strane, konstatuje da Srbija ima mnogo razloga (i potreba) da proučavanju svoje prošlosti u periodu 1939-1945. posveti puno više pažnje "jer je u tome zaostajala bivajući pritisnuta raznim predratnim, ratnim i posleratnim zabludama i hipotezama".

Petranović ističe da se zaostajalo iz političkog oportunizma kome se znala priklanjati i nauka.

Petranovićev predmet obrade ovoga puta je Srbija shvaćena u svom sadašnjem celovitom obliku koji obuhvata Srbiju, Vojvodinu, Kosovo i Metohiju i osam srezova Sandžaka.

Težište rada je opet Srbija, a navedene pokrajine i oblasti samo su objekat opšte analize, za čije područje su ispitivani (pre svega) operativno-partijski tokovi, teritorijalne strukture KPJ, etnički sklopovi, osobenosti tla sa stanovišta društvenih tokova, ustaničke tradicije, nacionalno-verske podele, ekonomska bogatstva, i suprotno tome - zaostalosti i nerazvijenosti u socijalno-privrednom značaju, različitom okupacionom pristupu pojedinim oblastima itd.

U daljem krugu ispitivanja, odnosno više posmatranja, nalaze se analize koje govore o položaju i stradanju srpskog naroda koji je, kako Petranović kaže, trebalo da se okupi po projektu iz 1940. u tzv. Srpskoj zemlji ili Srpskoj jedinici, odnosno koji se nakon aprilskog rata i okupacije Kraljevine Jugoslavije našao delom pod Bugarima, delom pod Mađarima, delom pod velikoalbanskim pritiskom i najvećim brojem u tzv. novokomponovanoj Hitlerovoj NDH, gde je na svim prostorima bio izložen neviđenom teroru sve do biološkog uništenja - odnosno genocida.

U Petranovićevoj knjizi su posebno zanimljiva ona poglavlja u kojima se govori o tome kako se prema položaju i stradanju srpskog naroda odnose pojedini

kvislinški sklopovi (Ljotić, Nedić) i pokreti (NOP, četički pokret), izbeglička vlada i drugi politički i vojni činoci na tlu bivše Jugoslavije i oko nje.

Ništa manje nije nevažno - ispitivanje osećanja u srpskom narodu o zajedničkoj ugroženosti od domaćeg i međunarodnog fašizma - odnosno ispitivanje koje ima za cilj da sagleda jedinstvenu sudbinu srpskog naroda, imajući u vidu maticu i njene delove.

Kada je reč o delovima autor nije dovoljno definisan po pitanju Crne Gore - je li ona deo srpskog naroda ili nije.

Ovo pitanje ne bi trebalo ni postavljati da se u knjizi (str. 16) ne kaže "da je NOP dobio bitku za Jugoslaviju onda kada je preveo na svoju stranu srpski narod u Bosanskoj krajini, Lici, Baniji, Kordunu, Gorskom Kotaru i Slavoniji, Sremu ("zapadno srpstvo"), na Kosovu i Metohiji, a na drugoj strani pobedio u borbi za Srbiju u leto 1944. godine". Nema ovde nigde stava prema narodu u Crnoj Gori i ako je poznato da je njena vojska, kada je reč o bici za Jugoslaviju - kao najvećem delu jugoslovenskih komunista, prisutna od formiranja 1. proleterske brigade, marša u zapadnu Bosnu, od borbe za Srbiju i konačnog oslobođenja zemlje.

Svoju knjigu - Srbija u drugom svetskom ratu - Petranović smatra i kao delo "okvirnog karaktera" u kome se prevashodno razmatraju osnovne društveno-političke snage, njihove podele i sukobi, sa opštom vojnom, političkom i državno-pravnom institucionalizacijom.

Autor se nije mnogo iscrpljivao na rekonstrukciji vojnih i partijskih zbivanja unutar Srbije, ali je zato koristio ogromnu bibliografiju već postojećih radova od kojih neki i nisu odmakli dalje od te rekonstrukcije.

U knjizi je posvećena posebna pažnja međunarodnim odnosima Jugoslavije i Srbije u njoj, u svetlu traženja odgovora na pitanje - kako je došlo do smene vlasti u Jugoslaviji i na čiju štetu, odnosno korist kojih snaga se ona vršila.

Sa stanovišta novih činjenica, ali i ukupnih novih saznanja je posmatrano i analizirano i stvaranje jugoslovenske federacije i mesto Jugoslavije u njoj.

Koliko je poznato, Petranović se nije do sada bavio četničkim pokretom kao posebnom tematskom celinom ili temom. Za potrebe svojih studija, govorio je o njemu, uglavnom, na bazi istoriografskih rezultata pojedinih specijalista - dr Joce Marjanovića, dr Pere Kačavende, dr Radoja Pajovića, dr Branka Latasa, Čelebdžića, Mihaila Stanišića i drugih. Međutim, u knjizi Srbija 1939-1945. susrećemo se i sa pokušajem Petranovića da uporedi sa NOP-om piše i o četničkom pokretu kao njegovoj glavnoj rivalnoj snazi. To pitanje je otvoreno prvo u glavi III, u podtemi - Građanski rat u senci nemačke ofanzive - legalizacija četnika (str. 262-274) i podtemi Kontroverze - građanski rat ili NOB-a (275-288), a razrađeno i sagledano još više u glavi V - Vojno-politička organizacija četnika i kvislinga - Antikomunistička suština kolaboracije sa podtemama: Vojna organizacija Draže Mihailovića - slabosti teritorijalne strukture (str. 363-375); Kolabo-

racija kao strategija - nesagledive posledice (str. 389-415); Kolaboracionističke formacije SDS i dobrovoljci (str. 415-419) i Organizacija, uloga i efekti četničke propagande (str. 419-423).

U okviru ove tematike Petranović je analizirao niz konkretnih postupaka u partizansko-četničkim odnosima koji pokazuju da ovi pokreti nisu mogli ići zajedno "jer su imali verovali jedni drugima", odnosno jer su im i strategija i taktika po svim pitanjima bile različite. Zato i pregovori u Struganiku (19.9.1941), Brajčićima (27.10.1941) i svi potonji pregovori na ma kom nivou nisu mogli da daju trajnije rezultate.

Posebno su zanimljive one stranice u knjizi na kojima Petranović piše o Draži Mihailoviću kao čoveku promašene strategije (str. 237) i Josipu Brozu Titu, objavljenom konspiracijom, iza koga stoji Komunistička internacionala.

U celini kazano - Petranović je dao takvu analizu četništva koja se ne uklapa ni u kakve ranije rezultate istraživanja i obrade ove tematike. Pokazao je, pored ostalog, da politički i vojni koncept na kome je istrajavao Draža Mihailović nije mogao da se završi drugačije nego kako se i završio 1945. godine.

Druga tematska celina Petranovićeve knjige, a koja zadire u najvitalnije i suptilnije interese srpskog naroda, jeste federacija Jugoslavije i položaj Srba u njoj. Iz čitavog njenog sadržaja se vidi da je ona bila antisrpska.

Zaključak koji Petranović daje na kraju knjige nije prosta rekapitulacija obrađivane materije, već sinteza svega što je autor prethodno kazao.

Najveća vrednost studije Petranovića - Srbija u drugom svetskom ratu 1939-1945. je u tome što ona nije pisana ni za pobednika ni za poraženog, već, pre svega, za istorijsku nauku.

Zdravko ANTONIĆ